

Kristó Gyula
professor úrnek
Szeged

ACADEMIA ROMÂNĂ

INSTITUTUL DE ISTORIE „NICOLAE IORGA”

JATE Kora
Középkezi Tansék

STUDII ȘI MATERIALE
DE
ISTORIE MEDIE

VOLUMUL XIII, 1995

EXTRAS

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

Handwritten text at top left, possibly bleed-through from the reverse side of the page.

Kristó Gyula professzor úrnak
tisztelettel és baráti szeretettel

RECENZII

Bukarest 1996. I. 15-én Demény László

* * * *Korai magyar történelmi lexikon* (9.–14. század) (Lexiconul istoriei maghiare timpurii, Secolele 9–14). Redactor principal Gyula Kristó, redactori Pál Engel și Ferenc Makk, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1994, 756 p.

Trei dintre cei mai eminenți medievaliști din Ungaria, anume Gyula Kristó, Ferenc Makk și Pál Engel, primii doi profesori universitari din Seghedin, iar ultimul șef de sector la Institutul de istorie al Academiei Maghiare de Științe și care, în același timp, predă și la Universitatea József Attila din Seghedin, au conceput și au realizat, cu concursul aproape a tuturor medievaliștilor din Ungaria, un interesant și valoros instrument de lucru, un dicționar enciclopedic de instituții, personalități, de termeni și noțiuni referitoare la istoria Ungariei secolelor IX–XIV, instrument de lucru ce se intitulează *Lexiconul istoriei maghiare timpurii*. Lista lungă a colaboratorilor și autorilor de glose cuprinde aproape 170 de cadre didactice universitare, cercetători științifici, bibliotecari, arhiviști și muzeografi. Lucrarea este însoțită de 58 de hărți, schițe și reconstituiri.

Profesorul Gyula Kristó înfățișează în prefață istoricul nașterii acestui instrument de lucru. El amintește că inițial se preconizase o enciclopedie a Ungariei începând cu stabilirea hunilor în Bazinul dunărean până la 895, anul descălecării maghiare și apoi până la anul 1387. Ca început, în 1987 a fost publicat un caiet de probă cu 26 de glose. Cauze diverse au împiedicat însă realizarea acestui grandios program, care — după spusele autorului — depășise forțele și posibilitățile actuale ale științei maghiare. În același timp, însă, termenii redacției și glosele elaborate ulterior au făcut posibilă publicarea *Lexiconului istoriei maghiare timpurii*.

Titlul nou ales necesită explicații, se subliniază în prefață. Cuvântul *timpuriu* precizează că au fost incluse în lucrare întâmplări, fenomene, noțiuni, procese, instituții, personalități și localități mai importante din perioada cuprinsă între începutul secolului al IX-lea și sfârșitul veacului al XIV-lea. Anul 1387 ca dată de încheiere a fost ales nu numai pe motivul urcării pe tron a lui Sigismund de Luxemburg, ci și pentru că această dată a semnat și încheierea unor mutații majore în viața economică și socială a Ungariei. Desigur, că anul 1387 nu a fost luat în mod rigid, mai ales în ce privește unele procese, fenomene și întâmplări care au continuat până la sfârșitul secolului al XIV-lea sau chiar începutul veacului al XV-lea. Alegerea anului 800 ca dată de început este motivată după Gyula Kristó de apariția maghiarilor în stepele rusești, însoțită de apariția lor în izvoarele scrise ale timpului. Totodată, anul 800 a constituit un hotăr în istoria Bazinului carpatic, unde după prăbușirea imperiului avar, au avut loc schimbări geopolitice și chiar etnice importante. Cu toate acestea glosa referitoare la istoria de până la 895 cu referiri și la perioada de dinainte de 800 cuprinde o coerentă expunere asupra Bazinului carpatic până la descălecarea maghiară aici.

Cu toate că în cazul de față cuvântul *maghiar* la prima vedere nu ar impune explicații, autorul amintește, totuși, că noțiunea nu a fost luată în mod rigid și exclusivist, căci se fac ample referiri la Bazinul carpatic până la 895, deci din perioada când istoria maghiară nu a avut legături nemijlocite cu aceste teritorii. În același timp, în lucrare se fac ample referiri sau există glose privitoare la istoria popoarelor vecine și cu care ungarilor au intrat în contact direct.

Lucrarea are în titlu expresia de *lexicon istoric* pe motivul că pune în centrul atenției fenomenele istorice, cu toate că se fac referiri în ea și la aspecte de arheologie, de istoria artei sau a tehnicii ori de ordin etnografic. Toate acestea sunt însă abordate din punctul de vedere al istoricului. Astfel, scrie autorul prefeței, lucrarea noastră nu este un repertoriu arheologic sau o bancă de date din domeniul istoriei artei și nici un arsenal de istorie militară, necum un catalog de istoria tehnicii.

Cu tot caracterul său enciclopedic, lucrarea la care ne referim nu poartă amprenta unei veritabile enciclopedii. Ea nu are caracteristicile unei enciclopedii, cu fixarea unor cunoștințe certe. Dimpotrivă, ea, pe lângă glose ample, cum ar fi, de exemplu cea, referitoare la istoria Ungariei, încearcă să sintetizeze informațiile noi pe domenii mai restrânse cum ar fi problema tipurilor de așezări, urmând ca și acestea să fie detaliate în glose mai mici ca: *satul* sau *orașul*. În cazul celui din urmă detalierea se face în glose ca: dreptul orașenesc, judele orașului etc. Apoi, în cadrul dreptului orașenesc există, de exemplu, glose de genul *Dreptul de Alba Regia*.

Lexiconul istoriei maghiare timpurii cuprinde peste două mii de glose, redactate de specialiști, în unele cazuri chiar de medievisti care trăiesc și își desfășoară activitatea științifică în alte țări.

Fiind vorba de o perioadă pentru care sursele scrise sunt relativ puține la număr, autorii s-au străduit ca, pe lângă prezentarea faptelor, să se oprească și asupra diferențelor de interpretare acolo unde ele au un caracter principal. Redactorul șef și redactorii volumului s-au abținut de a încercarea de a reduce la numitor comun diferențele de opinii și păreri, să elimine pe acestea din urmă. Prin urmare, ne aflăm în fața unui lexicon care să străduiește să reflecte cât mai plenar stadiul actual al cercetărilor. Dacă ar fi să punctăm problemele în care cercetarea a rămas în urmă — ne spune autorul prefeței — ar trebui să înșirăm multe domenii. În loc de această enumerare Gyula Kristó reține în prefață doar domeniul arhontologiei, domeniu în care medievistica maghiară are — după părerea lui — serioase lacune și rămăneri în urmă. Lipsesc chiar și rezultatele unei cercetări fundamentale. Toate acestea explică faptul că lucrarea nu este ferită de contradicții ce nu pot fi eliminate, cel puțin în stadiul actual al investigațiilor.

Titlurile gloselor se dau în genere după nomenclator maghiar, fiind vorba de o lucrare care se adresează întâi de toate cunoscătorilor de limbă maghiară. Excepție fac doar cazurile în care traducerea maghiară ar fi fost dificilă sau chiar dăătoare de confuzii. După noțiunile maghiare în toate cazurile unde se reclama acest lucru s-au indicat și termenii cu precădere latini. În cazul numelor de localități și chiar al râurilor s-au reținut toate denumirile din toate limbile etniilor din Bazinul carpatic, care locuiau aici, denumiri care apar cu trimiteri la glosele respective în limba maghiară. Exemplul ne este oferit în cazul râului *Maros*, în românește Mureș, în antichitate Maris, Marisos, sau Marisus, Marisia; *Kolozsvár* în românește Cluj-Napoca, în germană Klausenburg. Pe lângă denumirile actuale oficiale se indică și țara în care se află localitatea respectivă. Variantele, altele decât cea maghiară, figurează ca termeni și ele cu trimiterea la glosa de bază: Cluj-Napoca → *Kolozsvár*.

Glosele au la sfârșit o bibliografie selectivă, cu indicarea lucrărilor de bază, atât cele maghiare, cât și cele românești sau altele. Excepție fac doar sintezele de istorie, de istoria artei, de filologie și instrumentele de lucru considerate fundamentale.

În privința termenilor autorul prefeței ne informează că s-a adoptat în cazul cuvintelor din limbi orientale uzanțele internaționale, exceptând prepoziția *al*, la care s-a renunțat, pentru a nu perturba ordinea alfabetică a gloselor. Numele scrise cu caracter cirilic (cu excepția celor sârbești) au fost transcrise fonetic în cadrul gloselor, dar la indicarea bibliografiei s-au adoptat principiile folosite în slavistica internațională. Numele grecești (bizantine) au fost redactate conform uzanțelor internaționale.

Lucrarea conține și o listă de prescurtări de termeni des folosiți și o altă listă amplă de abrevieri de titluri și publicații. Reținem aici faptul că în această listă de abrevieri figurează următoarele publicații periodice și lucrări de specialitate românești: *Acta Musei Napocensis*; *Acta Musei Porolissensis*; *Anuarul Institutului de istorie și arheologie — Cluj-Napoca*; *Aluta (Sfântu Gheorghe)*; *Gh. Anghel, Cetăți medievale din Transilvania*, București 1972; *Gh. Anghel, Fortificații medievale de piatră din secolele XIII—XVI*, Cluj-Napoca 1986; *Apulum. Acta Musei Apulensis*; *A. Armbruster, Romanitatea românilor. Istoria unei idei*, București 1972; *Banatica (Reșița)*, *Cercetări arheologice din București*; *Crisia (Oradea)*; *Cumidava (Brașov)*, *Documente privind istoria României*, C, Transilvania, vol. I—XII, București, 1951—1985; *File de istorie (Bistrița)*; *Materiale arheologice privind istoria veche (București)*; *Materiale și cercetări arheologice (București)*; *Revue des études Sud-Est européennes (București)*; *Revue roumaine d'histoire (București)*; *Sargetia. Acta Musei Devensis (Deva)*; *Studii și cercetări de istorie veche (București)*; *Studia Universitatis Babeș-Bolyai (Cluj-Napoca)*; *Tibiscum (Timișoara)*; *Ziridava (Arad)*. Acestea pe lângă publicațiile apărute în România în limbile germană și maghiară.

Pentru a oferi o imagine mai concludentă despre lexicon reținem aici termenii care figurează la litera C. Am ales această literă pentru motivul că ea este mai mică ca întindere. În cazul de termeni de la care se fac trimiteri la glose în limba maghiară, după cuvântul indicat figurează semnul: —. Deci la litera C apar următorii termeni și glose: *Cabradský Vrbovok* —, *Cachitice* —, *Cacovec* —, *calumnia* —, *camera salium* —, *cancellaria* —, *cancellaria secreta* —, *cancellarius* —, *Candela (Cârța)* —, *capella regiă* —, *Capet Margit* —, *capitulum* —, *Caransebeș* —, *Caraș* —, *Carașova* —, *Carpați* —, *cartula sigillata*, *Casta* —, *castellanus* —, *castrensis* —, *Caznia* —, *céh* (breaslă), *Celldömök* —, *Cenad* —, *census* —, *centurio* —, *Cepin* —, *Cerbanus* (cleric de origine, probabil, venețian, care la mijlocul secolului al XII-lea a stat mai mult timp în Ungaria), *Cerova* —, *Cervený Kameň* —, *Cervený Kláštor* —, *Cetatea de Baltă* —, *Châtillon Agnes* —, *Cheud (Arieș)* —, *Chezilo* —, *Chioar* —, *chirographum*, *Chozil* —, *Chronicon Aulae Regiae*, *chybrio* — și *cibrio* (gen de dare) —, *Ciceu* —, *Ciceu-Corabia* —, *Cicir* —, *Cikádor* (mănăstire), *cimer* (blason), *Cirill* —, *Cârța* —, *cisz-*

terciak (Ordo Cisterciensis), *civilis* —, *civis* —, *civitas montana* —, *Cladova* —, *Clari*, *Robert de* (Cléry), *Cluj-Mănăstur* —, *Cluj-Napoca* —, *Codex Albensis*, *Codlea* —, *coelibatus*, *comes*, *comes capellae regiae*, *comes comitatus* —, *comes confini* —, *comes marcae* —, *comes palatinus* —, *comes parochiae* —, *comes parochialis* —, *comes provinciae* —, *comes Siculorum* —, *comitatus* —, *comitatus confinii* —, *concilium* —, *conditionarius*, *congregatio generalis*, *congregatio generalis palatinalis* —, *Continuatio Georgii Monachi* —, *contrasigillum* —, *Conversio Bagoariorum et Carantanarum* (convertirea bavarezilor și a carintienilor), *Corona* (Brașov) —, *Corona Graeca* — și *Corona Latina* (Sfânta coroană a lui Ștefan) —, *Cosmas Pragensis*, *Crasna* —, *Crimen laesae maiestatis* —, *Criș* —, *Cudar Péter* (persoană cu funcții înalte în a doua jumătate a secolului al XIV-lea), *Cumania*, *curia*-, *curia regia* — și *curtis* —.

Litera *C* este, într-un fel, ne semnificativă, dacă avem în vedere numărul gloselor propriu-zise, căci numărul trimiterilor la glose este mult mai mare decât la alte litere. Cu toate acestea se poate constata preponderența gloselor privitoare la instituții, personalități, locuri cu vestigii, la monumente și la ocupații.

Cât privește glosele referitoare la români, la istoria românilor, printre acestea reținem următoarele: *dáko-romai continuitás* (continuitatea dacă-romană), *Havasalföld* (Țara Românească), *Gyalu* (Gelu), *kenéz* (cneaz), *Moldva* (Moldova), *románok* (românii) și *román-magyar kápcsolatok* (legături româno-maghiare).

Lexiconul istoriei maghiare timpurii este — după părerea noastră — un util instrument de lucru.

L. Demény